

УДК 811.161.2'243'373.2

ЛЕКСЕМИ *БОРЩ*, *ВАРЕНИКИ*, *ГОРОДИНА* У ПРАКТИЧНОМУ НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Анна Хранюк

Університет імені Адама Міцкевича у м. Познань,
Заклад україністики,
Алея Неподлеглости, 4, кімн. 12, 61-874 Познань, Польща
тел.: +48 61 8651869
ел. пошта: airr@amu.edu.pl

Розглянуто способи вивчення лексики з теми „Українська кухня” з використанням поетичних творів.

Ключові слова: українська мова як іноземна, лексика на позначення страв і продуктів харчування.

Тема їжі та харчування є однією з основних у програмі навчання кожної мови. Не може бути інакше, бо ж людина мусить їсти і пити, мусить вміти купити хліб чи сир, замовити смачну каву у Львові чи попросити в ресторані український борщ з пампушками і сало з часником. Отже, і в програмі навчання української мови студенти I курсу засвоюють назви овочів, фруктів, усяких страв, зокрема українських – традиційних, обрядових. Польська та українська кухні мають багато спільного, те саме стосується і словникового запасу. Неважко запам'ятати слова часник (*czosnek*), цибуля (*cebula*) чи картопля (*kartofle*). Складніше з омонімами: *гарбуз* – це не *arbuз*, а *dynia*, а українська *диня* – це польський *melon*. Щоб легше усвідомити різницю, пропонуємо студентам ланцюг:

КАВУН / ARBUZ → ГАРБУЗ / DYNIA → ДИНЯ / MELON

Засвоїти лексику допомагають вірші, пісні, скоромовки, яких насправді дуже багато, зокрема в дитячій літературі. В добу інтернету достатньо вписати відповідне слово чи фразу – і прикладів вдосталь. Ось, наприклад, „Бабусині казки” [1]:

ЩО РОСТЕ НА ГОРОДІ

Ось зелені та цупкі
На городі **огірки**
Довгі, соковиті,
Бадиллям повиті.

Помідори чималі
Червоніють на гіллі.
Полюбляють діти
Сік томатний пити.

А у гичці **бурячок**
Темний заховав бочок.
Щоб поїсти борщику,
Зварим його в горщику.

Нагодує всіх вона –
Ця **картопелька** смачна,
Її бульби їстівні
Викопують восени.

Сто листків **капуста** має
І тому не замерзає.
Навіть взимку у кагатах,
Якщо старанно сховати.

Баклажан, коли зростає,
Дуже дивний колір має:
Наче літечко розлило
Фіолетове чорнило.

А зелені **кабачки**
Люблять дзьобати качки.
Щоб лякати вражу птицю,
Чуперадло знадобиться.

Руденька **морквина**
Містить вітаміни.
Хто її вживає,
Хвороби не знає.

І зелену, і руду,
цибулину я знайду.
Хоч пекуча і гірка,
Та ж гарнесенька яка!

Ця рослина жовтопуза
Навивається **гарбузом**.
З нього мати зварить кашу
На усю сімейку нашу.

Дивне сонечка творіння –
Ця довгенька жовта **диня**.
І смачна, і соковита,
В ній тепло й духмяність літа.

Української кухні не уявляємо собі без борщу і вареників. Отже, „зваримо” борщ і вже будемо знати майже всю городину. Ось вірш Тетяни Чорновіл із сайту „Фестиваль борщу” [2]. При нагоді варто студентам розповісти про „харчові”

фестивалі в Україні: фестиваль борщу в різних регіонах країни, пампуха у Львові, сала в Луцьку, вареників, голубців, здорової їжі в різних містах України.

Досить, братці, сумувати
Час прийшов празникувати
День народження Борщу.
Я вже йду гостей скликати.
Про таке чудове свято
Всім по черзі сповіщу.

М'ясо треба б запросити,
Тільки горде воно, сите,
Зразу видно – не рідня.
А Квасоля, сваха рідна,
Веселенька, хоч і бідна,
Не пропустить цього дня.

Кум Буряк, кума Морквина,
Капустина, Цибулина
Вже й самі з городу йдуть.
Бараболі десь не видко.
Це ж Борщева рідна тітка,
Як рідню таку забудь.

Часничина бородатий
Вже глухенький і про свято
Не допетрає ніяк.
Ще запрошене до мене
Молоде все та зелене:
Кріп, Петрушка, Пастернак.

Обійшлося не без мороки:
Помідори-лежебоки
Не бажають в гості йти.
Нащо Помідор той здався,
А щоб Борщ не здогадався,
Можна Пасту десь знайти.

Заглядаю у комору:
- Яюсь темно тут знадвору,
Вас я, свате, не знайду.
Мудре Сало засміялось:
- Я у бодні заховалось,
Не хвилюйтеся, прийду!

Багатьох скликать не стану,
Попрошу зайти Сметану,
Борщ до неї яюсь звик.

Та якби прибув до хати
Ще й товариш стрючкуватий –
Перець, гострий на язик.

Мабуть, день пройшов немарно.
Іменинник, вбраний гарно,
Пишний – не якісь там Щі,
Що колись ми здуру їли.
Зустрічайте, гості милі!
Де ж ті гості?! А в Борщі...

У цьому вірші маємо нагоду повторити лексику, пов'язану зі сім'єю, родиною. Заодно варто ознайомити студентів з відомим віршем-пісню, де маємо і гарбузову господиню, і сестрицю Морквицю, і огірочки – сини й дочки. Це усім відомий „Ходить гарбуз по городу”. Дивлячись мультфільм [3] з 1997 року, можемо розповісти про оперу Гулака-Артемовського „Запорожець за Дунаєм”, бо ж жовта Диня – гарбузова господиня – співає свою репліку арією Одарки „Звідкіля це ти узявся / де ти досі пропадав / хоч би Бога побоявся / дома чом не ночував?”, а потім маленькі барабольки заколисує українською відомою колисковою „Ой ти коте, Рябку”. Цей мультфільм – вияв багатогранної української культури, сконденсованої у кількох хвилинах мультиплікації.

Вірш Ольги Шнуренко КРЕАТИВНИЙ БОРЩИК (зі згаданого сайту [2]) може стати основою для закріплення дієслів, які використовуємо в кухні, готуючи обід.

Сьогодні в мене будуть друзі-гості,
Їм обіцяла креативний борщик,
Спочатку відварю свинячі кості,
І проціджу бульйон в окремий горщик...

А потім спасерую на пательні
Цибулю, бурячок, морквину,
Перемішаю в горщику ретельно,
І нашинкую дрібно капустину...

Заллю всі овочі смачним бульйоном,
Додам томатний сік, сухі приправи,
Крім цього трохи білих шампінйонів,
В кінці квасолю і пахучі трави...

А в миску зелень покладу й сметанку,
І кілька дольок часнику в додачу,
Наріжу тонко на скибки буханку –
Нехай сьогодні друзям буде смачно!

У цьому тексті всі дієслова є в першій особі однини. Проблемою для іноземців є третя особа множини, тому потрібно за будь-якої нагоди вимагати від студентів ставити дієслова в різних особах. Можна вивчити напам'ять закінчення І і II дієвідміни, але треба також довести уміння правильно говорити дієслова до

механічного вживання, а це можливе тільки в реченнях і фразах, у живому мовленні. Читаймо вірш, змінюючи особи, числа.

Ось, наприклад:

Друзі запросили мене в гості,
І обіцяли креативний борщик,
Спочатку відварять свинячі кості,
І процідять бульйон в окремий горщик

Доречно у цій темі використати вірш Павла Глазового [4]:

ЯК ВАРЕНИКИ ВАРИЛИ КУМ І Я

Кум поїсти неабіякий мастак.
Йому жінка що не зварить, все не так.
Вередує: – Як з'їдаю твій обід,
Наче гірню закладаю у живіт.
Он торік я в ресторани, – каже, – був...
Ледве миску з девольєм не ковтнув.
Там таку дають підливку – смак і шик!
З нею з'їсти можна власний черевик.
Раз в неділю ми остались без жінок:
Подались вони раненько на товчок.
Ми із кумом закурили, сидимо.
Кум наліво, я направо – плюємо.
– Не зоставили нам їсти, то й нехай...
А ми зваримо вареники давай!
Налили ми в ночви свіжої води.
Півмішка мукі засипали туди.
Я качалку взяв, а кум мій – макогон,
Тісто туго замісили, як гудрон.
Дріжджів кинули дві пачки – красота!
Потім перцю і лаврового листа.
Тісто витягли на стіл ми та й січем –
Я ножакою, а кум мій сікачем.
В казані кипить, аж піниться, вода.
Я ліплю, а кум вареники вкида.
На вусах у мене тісто, в нього сир.
Кум по кухні походжа, як командир.
– Хай живіт, – говорить, – лопне, а жінкам
Отакенького вареничка не дам!
В казані вода виріє, булькотить.
Сир гарячий нам на голови летить.
Покипіло так не більше двох годин,
Бачим: збились всі вареники в один.
Ми вареник той штовхаємо до дна,
А він лізе, випирає з казаня.
Кум говорить: – Ну, нехай вже буде так.
Покуштуємо, якé вонó на смак.

Поділили ми вареник, сидимó.
Кум виделкою, я лóжкою – їмó.
Я помáлу ремигаю, кум жує.
– Ну, – цікавиться, – як враження твоє?
Я показую на пáльцях і стогну́:
Зуби злиплись, язика не поверну́.
В кума́ очі лізуть з лоба – не ковтне́.
Прóсить: – Стúкни по потилиці менé!
Я як двину́ його́ в шийó кулакóм!
Тут відрáзу нам полéгшало обóм.
Кум затя́вся на сво́му: – А жінкáм
Я одна́ково й поню́хати не дам!
Те, що я не з’їв і кум мій не до́їв,
Потаскáли кабанóві ми у хлїв.
А каба́н поню́хав тїсто, кашляну́в,
Переки́нувся в баю́ру і засну́в.
Кум штовхá його́: – Пардо́н, мусьє каба́н!
Вибачáйте, я не знав, що ви – гурма́н.
Мо́же, й ви вже захотіли в рестора́н?
І надів йому́ на го́лову каза́н...

Для першокурсників, які вивчають мову три-чотири місяці, цей вірш досить складний. Треба зазначити всі наголоси. (Слово „на вусах” підкреслено, щоб звернути увагу студента, що в поезії, буває, змінюємо наголос, бо цього вимагає ритм вірша). Щоб намалювати картину, яку описав Глазовий, потрібно спочатку пояснити окремі слова: *гиря, товчок, макогон, гудрон, гурман*, а також: *ножсак* (хоч слово „ніж” усім відоме), *ремигає, походжати* та ін. На цьому тексті показуємо використання коротких форм дієслова (*січем, вкида*), вчимося творити форми інфінітива. У польській мові дієслова відповідають на питання *co robić?*, що за звучанням дуже близьке до питання „що робить?”, тобто питання про третю особу однини. Вірш Павла Глазового може стати дуже доброю вправою для розрізнення форм доконаного і недоконаного виду дієслова, що також, виявляється, може бути проблемою. Слідкуючи за тим, як куми вареники варили, студенти вивчають 71 дієслово. Дієслово „їсти” з’являється в оригіналі в п’яти формах: *поїсти, з’їдаю, з’їсти, їмо, доїв*. Шукаємо інфінітив, нагадуючи про питання дієслова „що робити?”: *поїсти, з’їдати, з’їсти, їсти, доїсти*. Що далі робити з усіма дієсловами, які студенти знайшли у тексті? На першому курсі (ми працювали в першому семестрі навчання) варто вибрати найчастіше вживані дієслова і поставити їх у теперішньому, минулому та майбутньому часі, вказати на форму доконаного і недоконаного виду, утворити наказовий спосіб. Наказовий спосіб дієслова вимагає постійної уваги: (він) *говóрить* – (ви) *говори́ть*, (він) *прóсить* – (ви) *просіть*.

Аналізуючи різні форми дієслів, шукаємо іменники, з якими їх можна поєднувати, дотримуючись теми кухні та їжі: варити (кого? що?) – *вареники, борці, юшку, кашу; сікти* – *м’ясо, цибулю, часник; наливати* (чого? або що?) – *води-воду, узвару-узвар, компоту-компот; ковтати* – *шматок м’яса, слину*. Я впевнена, що викладач, який запропонує студентам працю над цим віршем, зможе творчо підійти до теми.

Як домашнє завдання можна попросити студентів написати короткий твір на тему „Як зробити смачні вареники”, або „Використовуючи дієслова з вірша П. Глазового, напишіть, як приготуєте смачний обід / смачну вечерю”.

Пропоную ще кілька текстів, які можна використати, працюючи над темою „Українська кухня”.

БОРЩ

(за рецептом Олександра Зубрія [2])

Читати за 30 хвилин до обіду.

...Свині́нка на кісточці, жме́нька квасо́льки,
Грибо́чки, капу́ста, штук три барабо́льки,
Моркви́нка, буря́к, часничо́к і перчи́нка,
Листочо́к лавро́вий, укро́пу стеблі́нка,
Соло́дкого пе́рцю й селє́ри части́нка,
Петру́шечки трішки, та со́лі краплі́нка,
Одна́ цибулі́нка й шмато́чечок са́ла,
Щоб злото́медально́ та стра́ва сі́яла,
А ще – помідоро́ри додати́ у го́рщик,
І вийде – смачню́щий украї́нський бо́рщик!
Тепє́р тре́ба взяти́ смета́ни гладу́щик,
Та ми́ску пампу́шок гаря́чих паху́щих.
Нали́ти в тарі́лку духмя́ную стра́ву,
За сма́ком додати́ смета́нку в припра́ву.
Та хлю́пнуть у ча́рочку грам п'ятдеся́т,
І в шлу́нок відпра́вить вогне́нний за́ряд.
Кря́кнути, ху́кнуть і два огіро́чки,
Що пе́ред обі́дом діста́ли ви з бо́чки,
Зжува́ти повільно́. Й тепє́р вже, тихе́нько,
Хоч сли́на й клеко́че, та ви – помале́ньку,
Щоб ва́ше бажа́ння – сягну́ло зіро́к,
(Бо в шлу́нку – само́тньо вола́ огіро́к),
У ло́жку здоро́ву борщу́ набери́ть,
І райський некта́р той у рот поклади́ть...
Прожу́йте, смаку́ючи, й ні́жну пампу́шку
Вкуси́ть, як хижа́к - своєю́ здоби́ч-звірю́шку.
І зно́ву процес із борще́м повто́рять -
Хай ві́чністю ста́не соло́дка мить!...
...Все, лю́бий чита́чу, кінча́ю свій твір,
Бо я вже від голо́ду – й сам на́че звір...

Олексій Катрич

НА ГОРОДІ [2]

Перший клас копає грядку,
сіє, садить по порядку
всю городину уряд:
баклажани, біб, буряк,
гарбузи, горох, гірчицю,

редьку, сою, моркву, мак,
перець, дині, кавуни,
кріп, петрушку, пастернак,
огірки і помідори,
кабачки і патисони,
і капусту, й бараболю,
і цибулю, і квасолію.
- Сієм, садим. Хай росте!
Ми городники на те.

Українська кухня немислима без сала. Але у Польщі сала не їдять так, як в Україні. Їдять тільки шкварки. Тому варто під час вивчення теми кухні говорити про сало. А може, й навчити співати пісню? Пропонована пісня не є легка з музичного боку, але настільки енергетична, що можна дати текст разом із відеозаписом [5].

Приспів:

Ой, ой, ой, ой, ти до душі припало,
Ой, ой, ой, ой, ти наше рідне сало,
Ой, закуски кращої немає,
Гей, наливай, душа співає!
Ой, ой, ой, ой, ти наше рідне сало,
Ой, ой, ой, ой, тебе не буде мало,
Ой, ой, з тобою наш народ гуляє,
Ой, душа співає.
Знов дорога повела
Від села і до села,
Де цвіте картопля на городі,
Де вкраїнське сало завжди в моді,
Сало їм, на салі сплю,
Бо я так його люблю,
От якби ще й салом укривався,
То як сир у маслі я б купався.

Приспів

Український талісман,
Віковичний наш талант,
Сало – символ сили і достатку,
Буде сало, буде все в порядку.
Хай кабанчики ростуть,
Хай багатство нам дають,
Щоб ми всі жили, як бочки в салі,
Щоб не знали горя і печалі. *Приспів*

Вірш Глазового „Українське сало” [6] варто прочитати з інших міркувань. Польські студенти часто паралельно з українською вивчають російську, а Павло Глазовий про сало пише по-російськи – українською. А як коментувати вірш – це завдання викладача, потрібно враховувати, в якій аудиторії читають вірш.

Над безмежним океаном
Лайнер проліта,
А в салоні дід старенький
Сало упліта.
Пахне салом українським
На увесь літак.
Підбігає стюардеса
І говорить так:
- Командір наш сало любить,
Он у нас – хохол.
Просіт он кусочек сала
Принесті на стол.
Настовбурчилися у діда
Вуса, наче дріт.
- Він не буде їсти сала, –
Відмовляє дід.
Вертається стюардеса
Через п'ять хвилин.
- А у нас любитель сала
Єсть ще один.
- А це ж хто? – старий питає.
- Наш второй пілот.
Он – хохол і любить сало.
Щирий патріот.
Дід серветкою утерся:
- Дівко чи мадам,
Він не буде їсти сала,
Повторюю вам.
Стюардеса пильно в очі
Дивиться йому.
- Як це так – не буде їсти...
Поясніть, чому.
Дід насупився сердито:
- Поясно, мадам.
Той і цей не будуть їсти
Тому, що не дам.
Українцям дав би сала,
А хохлам – не дам!

Наведемо ще зразки поетичної „української кухні”:

Іван Котляревський
ЕНЕЇДА[7]

Потім, з Дідоною обнявшись,
Поцілувались гарно в смак;
За рученьки біленькі взявшись,
Балакали то сяк, то так.
Пішли к Дідоні до господи

Через великі переходи,
Ввійшли в світлицю та й на піл,
Пили на radoщах сивуху
І їли сім'яну макуху,
Покіль кликнули їх за стіл.

Тут їли рознії потрави,
І все з полив'яних мисок,
І самі гарнії приправи
З нових кленових тарілок:
Свинячу голову до хрину
І локшину на переміну,
Потім з підливою індик;
На закуску куліш і кашу,
Лемішку, зубци, пугрю, квашу
І з маком медовий шулик.

І кубками пили слив'янку,
Мед, пиво, брагу, сирівець,
Горілку просту і калганку,
Кутивсь для духу яловець.

Степан Руданський
ВАРЕНИКИ-ВАРЕНИКИ![8]

Сидить москаль на прилавку,
Прищурює очі...
Так і знати: москалина
Вареників хоче.
Хоче бідний вареників,
То й ніщо питати!
Та тільки їх по-нашому
Не вміє назвати.
„Хазяюшка, галубушка! —
Став він говорити. —
Свари-ка мне вот энтаво!..”
„Та чого зварити?..”
„Да энтаво... как, бишь, ево
У вас называют?..
Вот, что, знаешь... берут тесто,
Сыром накладывают...”
„Та бог його святый знає,
Що вам, служба, гоже!..
Тісто сиром накладывают...
То галушки, може?..”
„Не галушки, не галушки,
Я галушки знаю...”

Свари-ка мне, галубушка...
 Все, бишь, забываю...
 Уж с глаз долой, так с памяти!..
 Вот энтакой бес-то!..
 Да знаешь ли, энтак сыр-то,
 А на сыре тесто!.."

„Та бог його святий знає
 І добрії люди!..
 Сир у тісті?.. Хіба, може,
 Чи не пиріг буде?“

„Да не пирог, голубушка...
 Экая досада!..
 Да знаешь ли, туда масла
 Да сметаны надо!.."

А вона-то добре знає,
 Чого москаль хоче...
 Та чекає барабана,
 Заким затуркоче.
 Як почула барабана...
 Слава тобі, боже!
 Та й говорить москалеві:
 „Вареників, може?.."

Аж підскочив москалина...
 Та ніколи ждати.
 „Вареники-вареники!“
 Та й пішов із хати.

У поданих текстах є безеквівалентна та фонова лексика, що містить у значенні національно-культурний компонент. Ця лексика розширить уявлення студентів про страви української кухні, але потребуватиме додаткового пояснення викладача. Треба звернути увагу і на діалектизми, стилістичну роль російського тексту в діалозі.

Активізація згаданих ключових лексем та інших тематично поєднаних назв продуктів харчування у такий творчий спосіб дасть змогу студентам, які вивчають мову, збільшити свій словниковий запас, повторити і закріпити багато граматичних явищ, зіставити українські та російські мовні одиниці з користю для себе, зрештою, підсилить мотивацію студентів дізнатися про культуру і побут українців більше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Що росте на городі (Бабусині казки) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://doshkolenok.kiev.ua/skazki-legendy/787-cho-roste-na-gorodi.html>
2. Фестиваль борщу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.borschfest.com/page/ua/poems/>
3. Мультфільм „Ходить гарбуз по городу” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=eifWs60tv00>
4. Глазовий П. Як вареники варили кум і я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glazovyj.okis.ru/gu185.html>
5. Поплавський М. Сало [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=DrCyUKEB1hY>

6. Глазовий П. Українське сало [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glazovuj.okis.ru/gu137.html>
7. Котляревський. Енеїда. Ч.1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pysar.net/поему/Енејіда/Сзастына1.html>
8. Руданський С. Вареники-вареники! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrcenter.com/Література/Степан-Руданський/23179-1/Вареники-варенікі>

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013

доопрацьована 10.02.2013

прийнята до друку 15.02.2013

THE LEXEMES *BORSHCH*, *VARENYKY* AND *HORODYNA* IN PRACTICAL TEACHING OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Anna Hranyuk

*Adam Mickiewicz University in Poznan,
Institute of Ukrainian Studies,
Al. Niepodleglosci 4, room 12, 61-874 Poznan, Poland,
phone: +48 61 8651869
e-mail: airr@amu.edu.pl*

The article examines means of learning lexemes related to the theme of „Ukrainian cooking” through using poems.

Key words: Ukrainian as a foreign language, lexica identifying dishes and food products.

ЛЕКСЕМЫ *БОРЩ*, *ВАРЕНИКИ*, *ГОРОДИНА* В ПРАКТИЧЕСКОМ ОБУЧЕНИИ УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Анна Хранюк

*Университет имени Адама Мицкевича в г. Познани,
Институт украинистики,
Аллея Неподлежности, 4, комн. 12, 61-874 Познань, Польша,
тел.: +48 61 8651869
эл. почта: airr@amu.edu.pl*

Рассмотрены способы изучения лексики к теме „Украинская кухня” с использованием поэтических приведений.

Ключевые слова: украинский язык как иностранный, лексика для обозначения блюд и продуктов питания.